

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

THE METHODOLOGICAL APPROACH TO ESTIMATING THE COMPETITIVENESS OF THE MINING AND METALLURGY COMPLEX OF UKRAINE

У статті розглянуто методику оцінювання конкурентоспроможності галузі, проведено її апробацію на статистичних даних функціонування гірничо-металургійного комплексу України. Розглянуто існуючі гіпотези щодо обчислення показників конкурентоспроможності галузі, визначено особливості їх використання. Це дозволило обрати метод дослідження – багатомірний рейтинговий аналіз. Критеріями конкурентоспроможності пропонується обрати групу найбільш інформативних та об'єктивних показників, які визначають специфіку промислової галузі: виробництво продукції, зовнішньоекономічна діяльність, наукоємність та інновації, інвестиції та фінанси. В умовах глобалізації перелік показників доцільно доповнити чинниками впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємств галузі. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що гірничо-металургійний комплекс України є більш конкурентоспроможним ніж переробна промисловість в цілому, що пов'язано з високим рівнем експортоорієнтованості підприємств галузі.

Ключові слова: конкурентоспроможність галузі, гірничо-металургійний комплекс, інтегральний показник, інновації, експортоорієнтованість.

В статье рассмотрена методика оценки конкурентоспособности отрасли, проведена ее апробация на статистических данных функционирования горно-металлургического комплекса Украины. Рассмотрены существующие гипотезы расчета показателей конкурентоспособности отрасли, определены особенности их использования. Это позволило выбрать метод исследования – многомерный рейтинговый анализ. Критериями конкурентоспособности предлагается выбрать группу наиболее информативных и объективных показателей, которые определяют специфику промышленной отрасли: производство продукции, внешнеэкономическая деятель-

ность, наукоёмкость и инновации, инвестиции и финансы. В условиях глобализации перечень показателей целесообразно дополнить факторами влияния внешней среды на деятельность предприятий отрасли. Полученные результаты позволяют сделать вывод, что горно-металлургический комплекс Украины является более конкурентоспособным по сравнению с перерабатывающей промышленностью в целом, что связано с высоким уровнем экспортоориентированности предприятий отрасли.

Ключевые слова: конкурентоспособность отрасли, горно-металлургический комплекс, интегральный показатель, инновации, экспортоориентированность.

The article considers the methodology for evaluating the competitiveness of the industry; appropate it based on statistic data of the functioning of the mining and metals sector of Ukraine. The existing hypotheses about the calculation of competitiveness indicators of the industry are considered, the features of their use are identified. This allowed selecting research method – multidimensional rating analysis. As competitiveness criteria, it is proposed to choose a group of the most informative and objective indicators, which determine the specifics of the industrial sector: manufacturing, foreign economic activity, knowledge intensity and innovations, investment and finance. Under globalization, it is appropriate to complement a list of indicators with the factors of environmental influence on the activity of enterprises of the industry. The results obtained allow drawing a conclusion that the mining and metals sector of Ukraine is more competitive than the processing industry in general, which is associated with the high level of export orientation of enterprises in the industry.

Key words: industry competitiveness, mining and metallurgical complex, integral indicator, innovation, export orientation.

УДК 330.42:669.1

Кухно С.А.

Донецький державний
університет управління

Постановка проблеми. Сьогодні Україна входить у першу десятку країн-виробників за виплавою сталі та з виробництва чавуну. Гірничо-металургійний комплекс (ГМК) – базова галузь економіки України, оскільки забезпечує понад 25 % промислового виробництва і близько 34 % загального експорту товарів, є одним із головних джерел валютних надходжень до бюджету країни. ГМК являє собою багатовекторне виробництво надзвичайної складності. Попри значний ступінь насиченості внутрішнього ринку вітчизняною продукцією його ємність залишається незначною, про що свідчить експортна орієнтація більшості провідних виробників металопродукції України, 40-90 % обсягу реалізації яких становить експорт.

Відмінні риси сучасної металургійної промисловості в світі – перевиробництво, посилення конкуренції та «торговельні війни». Вітчизняним підприємствам гірничо-металургійного комплексу в даний час доводиться конкурувати із закордонними компаніями вже не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку, і як показує практика, багато вітчизняних підприємств не готові до активного ведення конкурентної боротьби.

Однією з основних причин цього є не відпрацьованість теоретичних і методологічних засад забезпечення конкурентоспроможності, а також відсутність ефективних підходів до формування системи базових показників конкурентоспроможності

як на рівні підприємств, так і на рівні галузевих комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багатоаспектний аналіз сутності конкуренції та конкурентоспроможності проводили вчені-економісти різноманітних шкіл і напрямів економічної думки. Економічна наука активно аналізує процеси оцінки та формування ефективного механізму забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Цьому питанню присвячені роботи Антонюк Л., Базилюка Я., Кваснюка Б., Савчука В., Спиридонова І., Скрипник Н. та інших [1-6]. Конкурентоспроможність галузі як складова конкурентоспроможності країни на світовому ринку досліджена в економічній літературі не так глибоко, як того вимагає економічна реальність.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування методики оцінювання конкурентоспроможності галузі та апробація її на статистичних даних функціонування гірничо-металургійного комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Конкурентоспроможність галузі – сукупна здатність її підприємств проектувати, виготовляти та реалізовувати товари даної галузі, які за ціновими та якісними характеристиками більш привабливі для споживачів, ніж товари аналогічних закордонних галузей-конкурентів, забезпечуючи при цьому стабільно високі темпи економічного зростання підприємств галузі.

Конкурентоспроможність галузі визначається наявністю конкурентних переваг, певних властивостей, які більш виражені, ніж у конкуруючих галузей або аналогічних галузей іншої країни. Важливість конкретного виду конкурентної переваги для кожної галузі залежить від сили її впливу на вибір споживачами товарів та отримання прибутку підприємствами галузі.

Показник конкурентоспроможності галузі багато в чому забезпечується інтеграцією та синергією взаємодії суб'єктів галузі. Інтеграція та синергія взаємодії підприємств галузі в даному випадку пов'язана з узгодженою політикою міжгалузевого обміну галузей-споживачів з галузями-постачальниками, що в свою чергу збільшує оборот галузей. Методичні засади такої оцінки припускають виявлення відповідного критерію та показників конкурентоспроможності галузі.

Розглянемо деякі гіпотези щодо обчислення показників конкурентоспроможності галузі. На нашу думку, класичне визначення М. Портера, де конкурентоспроможність галузі визначається продукцією, що вироблена підприємствами галузі [7] не може бути основою оцінки. Запропоновані критерії експорту вказують на стабільність і стійкість зовнішньоторговельного обороту, рівень інтеграції галузі в глобальну економічну систему і лише частково – на конкурентоспроможність галузі.

Коли мова йде про оцінку конкурентоспроможності галузі, то найчастіше для того застосовуються показники, які відображають технічні та економічні параметри галузі: продуктивність праці, рентабельність, капіталомісткість, технічний рівень продукції, обсяг витрат на НДДКР, ступінь її експортної орієнтації та імпоротної залежності. У якості узагальнюючого використовують такий показник, як частка конкурентоспроможних підприємств в галузі.

Існуючі методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності економічних систем різного рівня часто малоінформативні, не несуть суттєвого смислового навантаження, вимагають великого масиву вихідних даних для розрахунків та не дозволяють вибудувати логічний причинно-наслідковий ланцюг і планувати дії щодо зростання конкурентоспроможності.

На наш погляд, загальним критерієм конкурентоспроможності об'єктів різних рівнів управління, в тому числі конкурентоспроможності галузі, є ефективність використання ресурсів і динаміка її в часі. Якщо критерій оцінки конкурентоспроможності галузі корелює з його метою – досягненням високої ефективності використання галузевих ресурсів, – то кошти досягнення цієї мети корелюють з показниками оцінки конкурентоспроможності галузі. При цьому показники оцінки конкурентоспроможності галузі повинні не тільки розкривати її ефективність, але і виступати складовими характеристиками ступеня живучості та динамічності національної економіки.

Будемо вважати, що конкурентоспроможність галузі характеризується показниками, серед яких можна виділити наступні:

- частка вітчизняної продукції на внутрішньому ринку – галузева структура;
- наявність конкурентоспроможних підприємств-лідерів;
- система науково-технічного, виробничої, матеріально-технічної та комерційної співпраці як усередині галузі, так і з іншими галузями в країні та за її межами;
- продуктивність праці;
- впровадження інновацій та трансфер технологій;
- капіталомісткість і наукоємність, технічний рівень продукції галузі;
- обсяг технічних напрацювань для реалізація наукових проектно-конструкторських розробок;
- ступінь експортної орієнтації чи імпоротної залежності галузі.

Для оцінки конкурентоспроможності гірничо-металургійного комплексу України було використано метод багатомірного рейтингового аналізу, алгоритм якого полягає з декількох етапів.

Етап 1. Визначається система показників, за допомогою яких оцінюються результати господар-

ської діяльності галузі, збираються дані за цими показниками, і формується матриця вихідних даних. Порівняльна оцінка повинна враховувати всі важливі параметри конкурентоспроможності та базуватися не на довільному наборі показників, а на характеристиках тих аспектів діяльності галузі, які мають істотне значення для її конкурентоспроможності.

Критеріями оцінки пропонується обрати групу найбільш інформативних та об'єктивних показників галузі. Проведення інтегральної оцінки конкурентоспроможності гірничо-металургійного комплексу України пропонується здійснювати відповідно до методичного підходу, який запропоновано І.В. Ялдіним [8]. Але з урахування особливостей функціонування промислових підприємств

в умовах глобалізації перелік показників конкурентоспроможності доцільно доповнити чинниками впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємств галузі. Для можливості співставлення показників, будемо використовувати відсоткові значення.

Аналіз факторів, що визначають специфіку промислової галузі, дозволяє виділити перелік груп показників (табл. 1), які характеризують її конкурентоспроможність: виробництво продукція; зовнішньоекономічна діяльність; наукоємність та інновації; інвестиції та фінанси.

Етап 2. Далі проводиться розрахунок показників оцінки конкурентоспроможності. Розглядається стан галузі в динаміці, за показниками у відповідності до тієї чи іншої оціночної категорії (табл. 2).

Таблиця 1

Показники оцінювання конкурентоспроможності ГМК

Показник	Формула	Примітки
Виробництво продукції		
Темпи зростання виробництва продукції (Q)	$\dot{Q} = (Q_i - Q_{i-1}) / Q_{i-1} * 100$	Q_i – обсяг виробництва продукції ГМК в i -му році
Темпи зростання продуктивності праці (AL)	$\dot{AL} = (AL_i - AL_{i-1}) / AL_{i-1} * 100$ $AL_i = Q_i / L_i$	AL_i – продуктивність праці в i -му році L_i – кількість зайнятих у виробництві в i -му році
Знос основних фондів (W)	$W = V_r / V_o * 100$	V_o – первинна вартість основних фондів V_r – залишкова вартість основних фондів
Відсоток нових замовлень (O)	$\dot{O} = O_n / O * 100$	O – загальна кількість замовлень у бізнес-портфелі ГМК O_n – кількість нових замовлень
Зовнішньоекономічна діяльність		
Відсоток нових іноземних замовлень (O_z)	$O_z = O_{nz} / O_n * 100$	O_{nz} – кількість нових іноземних замовлень
Імпортозалежність внутрішнього ринку ГМК (I_z)	$I_z = I / D * 100$	I – обсяг імпорту D – ємність внутрішнього ринку продукції ГМК відповідно
Експортоорієнтованість ГМК (E_o)	$E_o = E / Q * 100$	E – обсяг експорту продукції ГМК
Інвестиції та фінанси		
Рентабельність підприємств ГМК (R)	$R = P / C * 100$	P – прибуток від операційної діяльності ГМК C – загальна сума витрат ГМК
Інвестиції в основний капітал ГМК (I)	$I = I_k / Q * 100$	I_k – обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн
Питома вага іноземних інвестицій у загальному їх обсязі (I_i)	$I_i = I_z / I_k * 100$	I_z – обсяг іноземних інвестицій, млн грн;
Наукоємність та інновації		
Інноваційна активність ГМК (K_{st})	$K_{st} = K_{st} / K * 100$	K_{st} – кількість підприємств ГМК, що впроваджували інновації, од.; K – загальна кількість підприємств ГМК, од.
Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт (V_{st})	$V_{st} = Q_{st} / Q * 100$	Q_{st} – обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій ГМК, млн грн; Q – обсяг виробництва продукції ГМК, млн грн

Вихідні дані для оцінки конкурентоспроможності ГМК України

Показники	2016	2017	еталон
Темпи зростання виробництва продукції	6,8	0,2	4,8
Темпи зростання продуктивності праці	2,4	30,1	17,76
Знос основних фондів	58,1	65,1	76,4
Відсоток нових замовлень у загальному бізнес-портфелі	76,72	72,90	32,54
Відсоток нових іноземних замовлень	66,4	66,9	53,8
Імпортозалежність внутрішнього ринку ГМК	31,5	31,6	50,19
Експортоорієнтованість ГМК	62,4	60,9	30,23
Рентабельність підприємств ГМК	3,9	1,6	4,60
Інвестиції в основний капітал підприємств	4,3	4	5,12
Питома вага іноземних інвестицій у загальному їх обсязі	0,3	0,2	1,18
Інноваційна активність підприємств ГМК	4,7	5	14,3
Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт	2,7	2,3	3

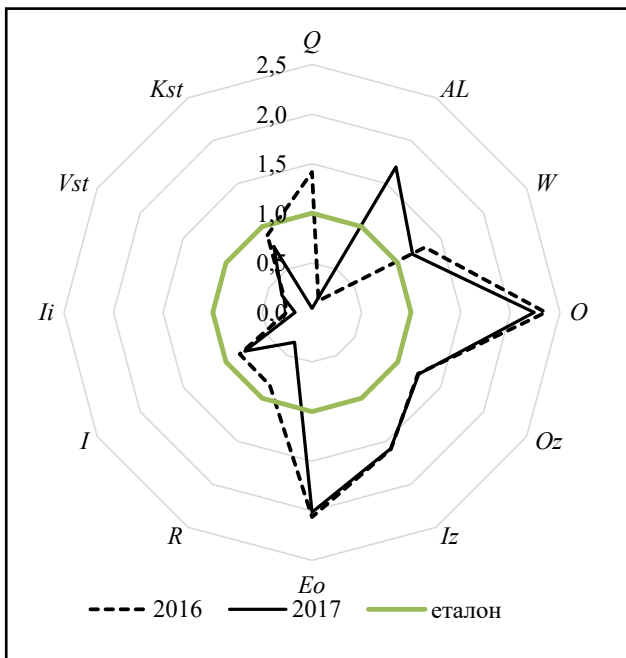

Рис. 1. Багатокутник конкурентоспроможності ГМК 2016-2017 рр.

Розраховані значення показників, які мають різну розмірність та одиниці вимірювання, приводяться до порівнянного виду. Для цього кожний показник порівнюється з умовним еталонним значенням. Еталонні значення показників оцінки конкурентоспроможності гірничо-металургійного комплексу України визначено відповідно до середніх показників переробної промисловості України станом на 2017 рік та з урахуванням «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [9].

Етап 3. У рамках системи координат зіставляються по рокам показники по заявленим характеристикам. На кожній осі з використанням певного масштабу виміру відзначаються точки, які відпо-

відають величині критерію. Лінія, що проходить через них, утворює багатокутник. Більш досконалий графічний метод – графік-радар, на якому зображуються відразу два багатокутника. Вони побудовані на 12 осях, у відповідності до обраних критеріїв (рис. 1). Радар конкурентоспроможності будується за наступними правилами:

- коло ділиться радіальними оціночними шкалами на рівні сектори, кількість яких дорівнює кількості критеріїв;
- в міру віддалення від центру кола значення критерію поліпшується;
- шкали на радіальних прямих градуюються таким чином, щоб всі значення критеріїв лежали всередині оціночного кола;
- для порівняння конкурентів їх радари будується на одному й тому ж колі.

Графік дає наочне уявлення, як виглядає показник конкурентоспроможності галузі, оцінку факторів, які на нього впливають.

Етап 4. Аналіз отриманих результатів.

За результатами розрахунків було отримано узагальнений показник конкурентоспроможності ГМК по роках та у порівнянні з показниками конкурентоспроможності переробної промисловості в цілому.

Розглянутий метод дозволяє визначити узагальнений показник конкурентоспроможності за формулою

$$CI = S_p / S \quad (1)$$

S_p – площа радара (багатокутника);

S – площа еталонного багатокутника.

Розрахуємо площу кожної фігури. Нехай $\{X_i\}$, $i=1, 2, \dots, n$ – довжина векторів-показників багатокутника без самоперетинів. Тоді площа багатокутника обчислюється за формулою

$$S_p = \frac{1}{2} \sin \varphi \sum_{i=1}^n X_i X_{i+1} \quad (2)$$

Площа еталонного багатокутника буде складати $S=3$.

За результатами розрахунків $CI_{2016}=1,271$ та $CI_{2017}=1,206$. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що в цілому ГМК України є більш конкурентоспроможним ніж переробна промисловість в цілому. Це пов'язано, в першу чергу, з високим рівнем експортоорієнтованості підприємств гірничо-металургійного комплексу України.

Висновки з проведеного дослідження. Переваги даного методу оцінювання полягають в тому, що він є комплексним, так як враховується найбільшу кількість факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. Накладаючи один багатокутник на інший, можна виявити сильні та слабкі сторони галузі відносно один одного, що дозволяє обирати найбільш важливі заходи щодо формування конкурентоспроможності галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації. К.: КНЕУ, 2004. 275 с.
2. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. К.: НІСД, 2002. 132с.
3. Конкурентоспроможність національної економіки. За ред. Кваснюка Б.Є. К.: Фенікс. 2005. 582с.
4. Савчук В. Системний підхід к анализу конкурентоспособности промышленного производства. *Економіст*. 2001. № 12. С. 58-61.
5. Скрипник Н.Є., Хайрутдінов Е.О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність і підходи до тлумачення. Науковий вісник Херсонського державного університету – 2016. – Вип. 16. – Ч. 4. – С. 34–38.
6. Спиридонов И.А. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности. М.: ИНФРА-М. 1997. 170 с.
7. Портер М. Конкуренция. М.: Вильямс. 2002. 496 с.
8. Ялдин І.В. Стратегія розвитку металургійної промисловості України. Харків: ФОП Лібуркіна. 2016. 268 с.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: [http:// document. ua/ pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunkudoc168080.html](http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunkudoc168080.html)
10. Коськовецька Н.М., Скоробогатова Н.Є. Конкурентоспроможність галузі в умовах інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2016. № 10. URL: [http://ape.fmm.kpi.ua/ article/ view/66917/pdf_24](http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/66917/pdf_24)